

Spółeczna gospodarka rynkowa a proces transformacji w Polsce

Martin Dahl

*Niemiecki model społecznej gospodarki
rynkowej jako wzór dla polskich przemian
systemowych po 1989 roku*
Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2015,
s. 378

Dla wielu ludzi w Polsce termin społeczna gospodarka rynkowa jest pojęciem nieznanym i niejasnym. Wielu zapewne zadaje sobie podstawowe pytanie – jak w jednej koncepcji zmieścić to, co społeczne, z tym, co rynkowe? W gruncie rzeczy jedynym, jak na razie, przykładem rozwinięcia koncepcji społecznej gospodarki rynkowej jest ta zaproponowana przez Ludwiga Erharda w Republice Federalnej Niemiec¹. Z tego też względu problematyka społecznej gospodarki rynkowej była przedmiotem analizy głównie u naszych zachodnich sąsiadów. W tym miejscu warto wymienić prace takich badaczy jak Wolfgang Kraus, Volker Hentschel czy też Christoph Heusgen. Również w Polsce, zwłaszcza po 2000 roku, ukazało się kilka wartościowych opracowań naukowych tak znanych badaczy jak Piotr Pysz², Elżbieta Mączyńska³ czy Tadeusz Kaczmarek⁴. W 2015

¹ Zob. szerzej L. Erhard, *Deutsche Wirtschaftspolitik. Der Weg der Sozialen Marktwirtschaft*, ECON, Düsseldorf 1962.

² P. Pysz, *Spółeczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

³ P. Pysz, E. Mączyńska (red.), *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.

⁴ T. Kaczmarek, P. Pysz, *Ludwig Erhard i społeczna gospodarka rynkowa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2004.

roku nakładem Domu Wydawniczego Elipsa ukazała się kolejna praca naukowa poświęcona społecznej gospodarce rynkowej, autorstwa Martina Dahla. Nosi ona tytuł *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku* i jest efektem rozprawy doktorskiej obronionej w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Autor jest doktorem nauk społecznych w zakresie nauki o polityce. Ukończył także studia ekonomiczne. Od lat prowadzi badania naukowe nad pojęciem ordoliberalizmu i koncepcji społecznej gospodarki rynkowej. Jest także wykładowcą akademickim na Uczelni Łazarskiego, gdzie prowadzi zajęcia z zakresu historii myśli ekonomicznej, międzynarodowej polityki społecznej czy transformacji w Polsce.

Novum monografii autorstwa Martina Dahla sprowadza się do przełożenia założeń niemieckiego modelu społecznej gospodarki rynkowej na warunki polskiej transformacji po 1989 roku. Odzwierciedla to także struktura recenzowanej pracy. Autor zdecydował się przyjąć problemowo-chronologiczny układ pracy, co z punktu widzenia poruszanej problematyki jest trafnym posunięciem. Książkę rozpoczyna obszerny wstęp, w którym autor w wyczerpujący sposób przedstawia założenia pracy oraz ukazuje przyjętą metodologię badawczą. Celem pracy, jak twierdzi autor, „jest analiza przemian politycznych oraz społeczno-gospodarczych, jakie miały miejsce w Polsce po 1989 roku oraz analiza komparatystyczna systemów politycznych i społeczno-gospodarczych Polski oraz Niemiec w aspekcie koncepcji społecznej gospodarki rynkowej oraz teorii ordoliberalizmu” (s. 19).

Rozdział pierwszy nosi tytuł *Orodoliberalizm i społeczna gospodarka rynkowa*. Na ponad siedemdziesięciu stronach autor dokonuje teoretycznego wprowadzenia do problematyki książki, ukazując koncepcje tak uznanych badaczy czy polityków jak Wilhelm Ropke, Franz Bohme, Walter Eucken czy w końcu, wspomniany wcześniej, Ludwig Erhard. W rozdziale tym autor wskazuje na ordoliberalizm jako fundament koncepcji społecznej gospodarki rynkowej. Teoria ta z zasady odrzuca, istnienie popularnej wśród klasycznych liberałów „niewidzialnej ręki rynku” (s. 48). Jak twierdzi autor recenzowanej monografii, „ordoliberałowie byli zdania, że aby móc zachować naturalny porządek, należy w świadomy sposób na niego oddziaływać poprzez stworzenie odpowiednich ram instytucjonalnych oraz prawnych, w obrębie których spontaniczne siły rynkowe będą mogły się kształtować i rozwijać” (s. 48). Teza ta nabiera szczególnego znaczenia w kontekście kryzysu finansowego, z jakim boryka się świat od 2008 roku. Wielu uznanych ekonomistów twierdziło, że jego przyczyn należy doszukiwać się m.in. w zbyt dużej swobodzie funkcjonowania instytucji finansowych, pozbawionych kontroli ze strony państwa. Nie jest jednak tak, że porządek ordoliberalny całkowicie ogranicza funkcjonowanie gospodarki. Autor, powołując się na badania Gernota Gutmanna, wyjaśnia, że „zasady porządku w ujęciu ordoliberalnym nie należy jednak utożsamiać ze sterowaniem i regulacją gospodarki, lecz ze stworzeniem takich ram funkcjonowania państwa, gdzie z jednej strony zapewniona zostanie wolność wyboru indywidualnych podmiotów, z drugiej zaś przeciwdziała się powstającym w społeczeństwie konfliktom społecznym” (s. 49). W dalszych częściach pierwszego rozdziału autor ukazuje rolę Ludwiga Erharda i jego koncepcję społecznej gospodarki rynkowej. Co ciekawe, część ekonomistów uznaje koncepcję Erharda za nieaktualną, zwłaszcza wskutek rozwoju procesów globalizacji. Martin Dahl wskazuje jednak, że mimo wcześniej wspomnianych zmian, zasady koncepcji społecznej gospodarki rynkowej są nadal aktualne (s. 54-55).

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Przemiany polityczne i społeczno-gospodarcze w Polsce po 1989 roku*, Dahl analizuje teoretyczne aspekty i cele transformacji systemowej w Polsce, odnosząc się także do transformacji systemu ekonomicznego. W podsumowaniu tego rozdziału trafnie zauważa, że „dokonując ogólnego bilansu polskich przemian systemowych po ponad dwudziestu latach transformacji, należy je w zasadzie uznać za korzystne. [...] nie można jednak zapomnieć o kosztach, które poniosły liczne grupy społeczne [...]” (s. 164–165). Autor słusznie zwraca uwagę, że popełnione błędy w polityce społecznej i brak efektywnych programów pomocowych dla pracowników zamykanych fabryk czy likwidowanych PGR-ów doprowadziły nie tylko do zubożenia i rozwarstwienia dochodowego społeczeństwa, ale także do jego podziału (s. 165).

Rozdział trzeci nosi tytuł *Analiza porównawcza polskiego i niemieckiego systemu politycznego i społeczno-gospodarczego w aspekcie społecznej gospodarki rynkowej* i w zasadzie stanowi meritum recenzowanej monografii. Na blisko stu stronach autor dokonuje merytorycznej analizy systemów politycznych Republiki Federalnej Niemiec i Polski, wskazując nie tylko na istniejące podobieństwa, ale także różnice jak chociażby odmienne reguły wprowadzania zmian w Ustawie Zasadniczej czy też zgola różne role izb wyższych, tj. Bundesratu w RFN i Senatu w Polsce (s. 168). Na szczególne podkreślenie zasługuje w tym rozdziale analiza dokumentów prawnych, zarówno polsko- jak i niemieckojęzycznych. Dzięki temu ta część monografii nie ma charakteru wyłącznie opisowego (co charakteryzuje podobne prace), ale jest dowodem bardziej analitycznego podejścia autora do badanej materii. Ponadto rozdział ten jest dobrym przeglądem polskiej i niemieckiej polityki społecznej tak w zakresie roli państwa w jej kształtowaniu, jak i zasad funkcjonowania systemu emerytalno-rentowego czy opieki zdrowotnej. W podsumowaniu do tej części monografii autor zwraca uwagę na trudności w ocenach funkcjonowania poszczególnych polityk zgodnie z zasadami społecznej gospodarki rynkowej, podając jako przykład politykę zatrudnienia, politykę pieniężną i walutową (s. 250–251).

Rozdział ostatni zatytułowany jest *System ekonomiczno-społeczny Polski w dobie globalizacji i integracji. Szanse i zagrożenia*. Autor wyjaśnia tu istotę globalizacji i integracji, ukazuje wpływ procesu globalizacji na przemiany systemowe w Polsce, a także wpływ integracji Polski z Unią Europejską na przebieg procesu transformacji. Rozdział kończy ukazanie perspektyw rozwoju społecznej gospodarki rynkowej. Na szczególne zainteresowanie czytelnika zasługuje część poświęcona współczesnemu kryzysowi ekonomicznemu. Zdaniem Martina Dahla, kryzys ekonomiczny z jednej strony ukazał skalę nierówności społecznych, z drugiej zaś strony pokazał, że ład społeczno-gospodarczy nie może funkcjonować bez określonych zasad i regulacji (s. 309). Teza ta wydaje się nad wyraz słuszna, zwłaszcza w kontekście późniejszych decyzji przywódców o stopniowym zwiększaniu roli państwa we współczesnej gospodarce światowej⁵. Wydaje się więc, że koncepcja społecznej gospodarki rynkowej przyznająca centralną pozycję państwa w życiu społeczno-gospodarczym może stanowić odpowiedź na założenia koncepcji neoliberalnych. Jednak Martin Dahl w swojej książce wskazuje także przykłady łamania

⁵ Jako przykład należy podać decyzję o nacjonalizacji dwóch instytucji finansowych w Stanach Zjednoczonych, tj. FannieMae i Freddie Mac w 2008 roku, czy też decyzję brytyjskiego rządu o nacjonalizacji banku Northern Rock w lutym 2008 roku. Z kolei w 2009 roku rząd irlandzki podjął decyzję o nacjonalizacji banku Anglo-Irish Bank, zaś Niemcy przyjęły ustawę pozwalającą na nacjonalizację banku hipotecznego Hypo Real Estate.

zasad koncepcji społecznej gospodarki rynkowej. Jedną z nich jest zasada odpowiedzialności podmiotów za szkody wyrządzone w procesie gospodarowania (s. 310). Stąd też konkluzją tego rozdziału jest słuszna konstatacja, że z jednej strony teoria ordoliberalizmu i koncepcja społecznej gospodarki rynkowej mogą być dobrym narzędziem walki ze światowym kryzysem ekonomicznym (teraz i w przyszłości). Jednak, aby tak się stało, konieczna jest zmiana współczesnych stosunków politycznych i społeczno-gospodarczych poprzez zwiększenie roli państwa oraz uwzględnienie zmian wynikających z postępującej globalizacji (s. 311).

Książkę wieńczy zakończenie, skorelowane z jej wstępem, oraz obszerna bibliografia. Ponad sześćdziesięciostronicowy spis literatury jest nie tylko bardzo dobrą bazą poznawczą dla potencjalnych czytelników, ale przede wszystkim stanowi dowód dogłębnego poznania badanej materii przez autora monografii. Bibliografia składa się bowiem ze źródeł zarówno polsko-, jak i niemieckojęzycznych, co bez wątpienia jest jej zaletą. Praca została napisana poprawnym językiem i z wykorzystaniem przyjętej we wstępie metodologii. Również pod kątem edytorskim książka nie budzi zastrzeżeń.

Podsumowując, monografia autorstwa Martina Dahla jest obiektywnym i rzeczowym opracowaniem poświęconym koncepcji niemieckiej społecznej gospodarki rynkowej jako wzorca dla polskich przemian systemowych po 1989 roku. W mojej ocenie autor stanął na wysokości zadania i zrealizował cele postawione we wstępie pracy. Sama zaś monografia winna stać się lekturą nie tylko badaczy, studentów czy publicystów, ale także osób podejmujących ważne decyzje w polskiej polityce. Zasadne wydaje się także opublikowanie jej w języku niemieckim. Moim zdaniem wpłynęłoby to nie tylko na pogłębienie bilateralnej dyskusji na temat koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, ale przede wszystkim zaznajomiłoby niemieckiego czytelnika z problemami polskiej transformacji, czerpiącej także z doświadczeń Republiki Federalnej Niemiec.

Adrian Chojan